

KUNTAINFO

Helsinki 26.5.2016

3/2016

Kuntien sosiaalilautakunnille tai vastaavia tehtäviä hoitaville toimielimille, erityishuoltopiireille sekä muille jakelussa mainituille tahoille

Kehitysvammalakiin on lisätty itsemääräämisoikeuden vahvistamista ja sen rajoittamisen edellytyksiä koskevat säännökset

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain muuttamisesta (381/2016) tulee voimaan 10.6.2016 (http://www.eduskunta.fi/FI/vaski/eduskunnanvastaus/Sivut/EV_57+2016.aspx). Samanaikaisesti lainmuutoksen kanssa tulee Suomen osalta voimaan vammaisten henkilöiden oikeuksista tehty YK:n yleissopimus ja sen valinnainen pöytäkirja. Tässä kuntainfossa kerrotaan, mitä muutoksia kehitysvammalakiin on tullut ja miten lainmuutosta sovelletaan.

Kehitysvammalakiin tehdyt muutokset

- uudet säännökset itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta, itsenäisen suoriutumisen tukemisesta sekä rajoitustoimenpiteiden käytön vähentämisestä
- uudet säännökset rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksistä sekä menettelystä, jota noudatetaan rajoitustoimenpiteestä päätettäessä
- uudet säännökset muun muassa rajoitustoimenpiteiden kirjaamisesta ja jälkiselvittelystä, rajoitustoimenpiteitä koskevasta selvitys- ja tiedoksiantovelvollisuudesta, virka- ja vahingonkorvausvastuusta sekä tehostetusta viranomaisvalvonnasta
- muutetut säännökset tahdosta riippumattomasta erityishuollosta

Valvira, avit ja STM järjestävät koulutustilaisuuksia touko-syyskuussa

Valvira ja aluehallintovirastot järjestävät yhteistyössä sosiaali- ja terveysministeriön kanssa alueittain suomenkielisiä koulutustilaisuuksia kehitysvammalain uusista säännöksistä touko-elokuussa 2016. Ruotsinkielinen valtakunnallinen koulutustilaisuus järjestetään syyskuussa 2016 Turussa. Tarkemmat tiedot koulutusten ajankohdista ja ohjelmasta löytyvät aluehallintovirastojen, Valviran ja STM:n internet-sivuilta. Etelä-Suomen aluehallintoviraston alueella Helsingissä 30.5.2016 järjestettävää suomenkielistä koulutustilaisuutta on lisäksi mahdollisuus seurata *verkossa*. Linkki verkkolähetykseen löytyy Etelä-Suomen aluehallintoviraston internet-sivuilta (<http://videonet.fi/web/stm/20160530/>). Kyseisestä tilaisuudesta viedään myös videotallenne STM:n internet-sivuille, mistä se on katsottavissa suomenkielisenä ja keskeisiltä osin ruotsinkielisenä.

Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen

Itsemääräämisoikeuden vahvistamista sekä itsenäisen suoriutumisen ja itsemääräämisoikeuden tukemista koskevia uusia säännöksiä (42 ja 42 a §) *sovelletaan kaikkiin kehitysvammaisten erityishuollon palveluiden piirissä oleviin henkilöihin*, joille on laadittu kehitysvammalain 34 §:ssä tarkoitettu yksilöllinen erityishuolto-ohjelma.

Erityishuolto on järjestettävä ja erityishuollossa olevaa henkilöä on kohdeltava siten, ettei hänen ihmisarvoaan loukata sekä että hänen vakaumustaan ja hänen yksityisyyttään kunnioitetaan. Erityishuoltoa toteutettaessa on otettava huomioon erityishuollossa olevan henkilön toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet. Erityishuollossa olevalle henkilölle on turvattava mahdollisuus osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan. Hänen hyvinvointiaan, terveyttään ja turvallisuuttaan on ylläpidettävä ja edistettävä.

Erityishuollossa olevan henkilön palvelu- ja hoitosuunnitelmaan on kirjattava toimenpiteet, joilla tuetaan ja edistetään henkilön itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämisoikeuden toteutumista.

Erityishuollon toimintayksikössä on oltava sen toimintaan ja erityishuollossa olevien henkilöiden erityisiin tarpeisiin nähden riittävä määrä sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilöitä ja muuta henkilökuntaa. Henkilökunta on perehdytettävä, ohjeistettava ja koulutettava itsenäisen suoriutumisen ja itsemääräämisoikeuden tukemiseen, rajoitustoimenpiteiden käyttöä edellyttävien tilanteiden ennalta ehkäisemiseen ja rajoitustoimenpiteiden asianmukaiseen käyttämiseen.

Erityishuollon toimintayksikössä on edistettävä rajoitustoimenpiteille vaihtoehtoisten ja kuntouttavien toimintatapojen käyttöön ottamista. Lisäksi erityishuollossa olevien henkilöiden itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämisoikeutta on tuettava ja edistettävä asianmukaisin kalustein, välinein ja tilaratkaisuin.

Rajoitustoimenpiteitä koskevat säännökset

Kehitysvammalaissa olleen pakon käyttöä koskevan yleisluonteisen säännöksen sijaan kehitysvammalakiin on lisätty rajoitustoimenpiteiden käyttöä koskevat yksityiskohtaiset säännökset. Erityishuoltoa toteutetaan ensisijaisesti yhteisymmärryksessä erityishuollossa olevan henkilön kanssa. *Erityishuollossa voidaan käyttää 42 f—42 n §:ssä tarkoitettuja rajoitustoimenpiteitä ainoastaan silloin, kun laissa säädetyt rajoitustoimenpiteiden käyttöä koskevat yleiset edellytykset ja kutakin rajoitustoimenpidettä koskevat erityiset edellytykset täyttyvät.*

Rajoitustoimenpiteiden käytön yleiset edellytykset ovat:

- 1) erityishuollossa oleva henkilö ei kykene tekemään hoitoaan ja huolenpitoaan koskevia ratkaisuja eikä ymmärtämään käyttäytymisensä seurauksia;
- 2) rajoitustoimenpiteen käyttäminen on välttämätöntä hänen terveytensä tai turvallisuutensa taikka muiden terveyden tai turvallisuuden suojaamiseksi taikka merkittävän omaisuusvahingon ehkäisemiseksi; ja
- 3) muut, lievemmat keinot eivät ole tilanteeseen soveltuvia tai riittäviä.

Rajoitustoimenpiteen on oltava henkilön hoidon ja huolenpidon kannalta perusteltu, tarkoitukseen sopiva ja oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden. Jos henkilöön kohdistetaan useampia rajoitustoimenpiteitä samanaikaisesti tai peräkkäin, niiden yhteisvaikutukseen on kiinnitettävä erityistä huomiota.

Rajoitustoimenpide on toteutettava erityishuollossa olevan henkilön ihmisarvoa kunnioittaen, mahdollisimman turvallisesti ja hänen perustarpeistaan huolehtien. Rajoitustoimenpiteen käyttö on lopetettava heti, kun se ei enää ole välttämätöntä tai jos se vaarantaa erityishuollossa olevan henkilön terveyden tai turvallisuuden. Jos rajoitustoimenpide kohdistuu alaikäiseen, rajoitustoimenpidettä käytettäessä on otettava huomioon alaikäisen etu sekä hänen ikänsä ja kehitystasonsa.

Tahdosta riippumattomassa ja vapaaehtoisessa erityishuollossa voidaan käyttää laissa säädettyjä rajoitustoimenpiteitä järjestettäessä tehostettua palveluasumista tai laitospalveluja julkisessa tai yksityisessä toimintayksikössä (42 b §). Pidempikestoista poistumisen estämisestä (42 n § 3 momentti) voidaan käyttää vain tahdosta riippumattomassa erityishuollossa. Rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksenä on, että toimintayksiköllä on käytettävissään riittävä lääketieteen, psykologian ja sosiaalityön asiantuntemus vaativan hoidon ja huolenpidon toteuttamista ja seurantaa varten. Tehostetun palveluasumisen sisältö on määritelty uuden sosiaalihuoltolain 21 §:n 4 momentissa ja laitospalvelujen sisältö lain 22 §:ssä. Tehostetun palveluasumisen käsite on yleiskäsite ja asumispalveluyksikön nimestä riippumatta ratkaisevaa on, että tahdosta riippumattomassa erityishuollossa olevan henkilön asumispalvelut ovat ympärivuorokautiset. Toimintayksikössä on oltava henkilökuntaa paikalla ympäri vuorokauden.

Tehostetussa palveluasumisessa ja laitospalveluissa voidaan käyttää laissa säädettyjen yleisten ja erityisten edellytysten täyttyessä seuraavia rajoitustoimenpiteitä:

- kiinnipitäminen (42 f §)
- aineiden ja esineiden haltuunotto (42 g §)
- henkilöntarkastus (42 h §)
- lyhytaikainen erillään pitäminen (42 i §)
- välttämättömän terveydenhuollon antaminen vastustuksesta riippumatta (42 j §)
- rajoittavien välineiden tai asusteiden käyttö päivittäisissä toiminnoissa (42 k §)
- rajoittavien välineiden tai asusteiden käyttö vakavissa vaaratilanteissa (42 l §)
- valvottu liikkuminen (42 m §)
- poistumisen estäminen (42 n §).

Lisäksi ***osaa säädettyistä rajoitustoimenpiteistä voidaan käyttää järjestettäessä erityishuollossa päivä- tai työtoimintaa*** julkisessa tai yksityisessä sosiaalihuollon toimintayksikössä, jossa on riittävä määrä sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilöitä.

Päivä- ja työtoiminnassa voidaan käyttää kiinnipitämistä, aineiden ja esineiden haltuunottoa, henkilöntarkastusta ja päivittäisissä toiminnoissa käytettäviä rajoittavia välineitä ja asusteita. Lisäksi päivä- tai työtoiminnan toimintayksiköissä voidaan toteuttaa rajoitustoimenpidepäätöstä, joka on tehty tehostetun palveluasumisen yksikössä tai laitoksessa olevalle henkilölle ja joka koskee rajoittavien välineiden tai asusteiden toistuvaa käyttöä päivittäisissä toiminnoissa, valvottua liikkumista tai pidempikestoista poistumisen estämisestä. Jos toisin sanoen tehostetun palveluasumisen yksikössä tai laitoksessa on tehty kirjallinen päätös päivittäisissä toiminnoissa käytettävän rajoittavan välineen tai

asusteen toistuvasta käytöstä (enintään kuuden kuukauden ajaksi), työ- tai päivätoimintayksikössä sellaista ei tarvitse tehdä erikseen.

Rajoitustoimenpiteen käytöstä erityishuollon toimintayksikössä päättää henkilö, jolla on siihen laissa säädetty toimivalta. Rajoitustoimenpiteestä päätetään laissa säädettyssä menettelyssä ja rajoitustoimenpiteiden käyttö kirjataan asiakas- tai potilasasiakirjoihin säännösten mukaisesti. Osasta rajoitustoimenpiteistä on tehtävä lain mukaan kirjallinen päätös, joka on valituskelpoinen.

Tahdosta riippumaton erityishuolto

Aiemmin kehitysvammalaisissa käytetty ilmaisu ”tahdon vastainen erityishuolto” on korvattu ilmaisulla ”henkilön määrääminen erityishuollon toimintayksikköön tahdostaan riippumatta”. Lisäksi **tahdosta riippumattomaan erityishuoltoon määräämisen edellytyksiä on muutettu** siten, ettei edellytyksiä määritellä säännöksessä diagnoosiperusteisesti. Jotta henkilö voidaan määrätä erityishuollon toimintayksikköön tahdostaan riippumatta, seuraavien kolmen edellytyksen on täyttyttävä:

- 1) henkilö ei kykene tekemään hoitoaan ja huolenpitoaan koskevia ratkaisuja eikä ymmärtämään käyttäytymisensä seurauksia,
- 2) hän todennäköisesti vakavasti vaarantaa terveyttään tai turvallisuuttaan taikka muiden henkilöiden terveyttä tai turvallisuutta ja
- 3) hänen hoitoaan ja huolenpitoaan ei voida järjestää muulla tavoin.

Tahdosta riippumaton erityishuolto ja sitä edeltävä tutkimus toteutetaan julkisessa tai yksityisessä tehostetun palveluasumisen yksikössä tai laitoksessa, jossa on riittävä lääketieteen, psykologian ja sosiaalityön asiantuntemus vaativan hoidon ja huolenpidon toteuttamista ja seuranta varten. Tehostetun palveluasumisen sisältö on määritelty uuden sosiaalihuoltolain (1301/2014) 21 §:n 4 momentissa ja laitospalvelujen sisältö lain 22 §:ssä.

Lainmuutoksella on tarkennettu ja osittain muutettu säännöksiä, jotka koskevat tahdosta riippumattomaan erityishuoltoon määräämistä edeltävää tutkimusta ja tahdosta riippumattoman erityishuollon jatkamista. Erityishuoltopiirin erityishuollon johtoryhmän on tehtävä tutkimukseen määräämisestä valituskelpoinen päätös. Henkilöä voidaan pitää tutkittavana enintään 14 päivää. Sen kuluessa on laadittava tutkimuslausunto ja erityishuollon johtoryhmän päätös siitä, määrätäänkö henkilö tahdosta riippumattomaan erityishuoltoon. Tutkimuslausunnon laativat laillistettu lääkäri, laillistettu psykologi ja laillistettu sosiaalityöntekijä, jotka ovat virkasuhteessa ja perehtyneet kehitysvammahuoltoon.

Tutkittavana pitäminen ja tahdosta riippumaton erityishuolto on lopetettava heti, jos ilmenee, ettei tahdosta riippumattomaan erityishuoltoon ole edellytyksiä. Tahdosta riippumattoman erityishuollon jatkamisen edellytykset on selvitettävä vähintään puolen vuoden välein tekemällä henkilölle uusi tutkimus ja antamalla hänestä tutkimuslausunto. Erityishuollon johtoryhmä päättää tutkimuslausunnon perusteella tahdosta riippumattoman erityishuollon jatkamisesta enintään puolen vuoden ajaksi.

Erityishuollon johtoryhmän on arvioitava tahdosta riippumattoman erityishuollon jatkamisen edellytykset erityishuollon kestäessä myös ennen puolen vuoden enimmäisajan täyttymistä, jos tahdosta riippumattomassa erityishuollossa oleva henkilö tai hänen laillinen edustajansa sitä pyytää. Jollei

täysi-ikäisellä henkilöllä ole laillista edustajaa, myös hänen palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen osallistuvalla omaisellaan tai muulla läheisellään on oikeus pyytää arviointia. Arviointi voidaan jättää tekemättä, jos aiemmin tehdystä arvioinnista on kulunut alle kuukausi, ja on ilmeistä, että muutosta henkilön tilassa ei ole tapahtunut.

Vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn YK:n yleissopimuksen ratifiointi

Suomi ratifioi vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn YK:n yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan 11.5.2016, ja ne tulevat Suomen osalta voimaan 10.6.2016. Nyt kehitysvammalakiin tehtävät muutokset liittyvät myös yleissopimuksen määräyksiin. Lisätietoja yleissopimuksesta löytyy muun muassa seuraavilta internet-sivuilta:

- <https://www.un.org/development/desa/disabilities/> (englanniksi),
- <http://www.ohchr.org/en/hrbodies/crpd/pages/crpdindex.aspx> (englanniksi),
- www.vane.to ja
- <http://www.ykliitto.fi/>.

Lisätietoja

Ensisijaisesti lainmuutoksen soveltamisessa ohjaavat aluehallintovirastot ja Valvira.

Lisätietoja kuntainfosta:

Hallitusneuvos Pirjo Kainulainen, p. 02951 63092, pirjo.kainulainen@stm.fi

Hallitusneuvos Lotta Hämeen-Anttila, p. 02951 63406, lotta.hameen-anttila@stm.fi

